

**ULUSLARARASI KARADENİZ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM ve BEŞERÎ BİLİMLER FAKÜLTESİ
TÜRK FİLOLOJİSİ PROGRAMI**

**AHMET HAMDİ TANPINAR'IN YAPITLARINDA
BEN İDRAKİNİN BİLEŞENİ VE ANTİTEZİ OLARAK
YABANCILAR**

Aysel KAMAL

Genişletilmiş Doktora Tez Özeti Türk Filolojisi

TİFLİS-2018

Danışman: Prof. Dr. İlyas ÜSTÜNYER

(Danışman İmzası)

İç Eleştirmenler:

1. Doç. Dr. Mustafa ASLAN

---

2. Doç. Dr. Muzaffer KIR

Dış Eleştirmenler:

1. Doç. Dr. Marine SHONİA

---

2. Doç.Dr. Elene CAVELİDZE

GİRİŞ

20. yüzyılın son çeyreğinde ve günümüzde Türk edebiyat okurunun en çok rağbet ettiği (2013-2017 yılları arasında hakkında 20 kitap yazılmıştır) edebiyatçıların başında gelen Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) günlüklerinde ve mektuplarında edebiyata çok hizmet ettiğini, lâkin Türk okuru tarafından yeterli ilgiyi göremediğinden yakınmaktaydı; “... Ne çıkar? Çalışacağım. Bu şartlara rağmen kendimi yapacağım. Kendisini yapmak, yaparken eserini vermek, peşini bırakmamak, bir gün mucize tahakkuk edebilir” (Enginün & Kerman , 2013, s. 39).” Hatta şimdilik bir sükût suikastına maruz kaldığını fakat Türk okurunun bir gün kendisine mutlaka döneceğini bilmekteydi. Türk okurunun ve 40’tan fazla dile çevrilen romanlarıyla dünya okurunun Tanpınar’a geç dönmesinin nedenleri neydi? Kendisi, maruz kaldığı bu sükût suikastını politika gibi unsurlarla temellendirse de onun kendi döneminde beklediği rağbeti sağlığında görememe nedenlerinden en önemlisi onun eserlerine yaydığı imgelerin, gerçeklik çağrışımlarının arkasındaki onun “ben-idraki” bileşenlerinin o dönem ve hatta bugün bile yetkinlikle tespit edilip anlaşılmasında aranabilir.

Tanpınar, edebî eserlerinde, bilimsel çalışmalarında, günlük ve mektuplarındaki kültür, sosyal yaşam, sanat, estetik, imgeleme vb. alanlarda yapmış olduğu konumlama, kıyaslama ve karşılaştırmalarda değişik milletlerin sanatkâr, yazar, şair ve edebiyat adamlarına, onların eserlerine genel atıflarda bulunmuştur. Günlüklerinde, Avrupa seyahatleri süresinde aldığı notlarında 135 ressam ve heykeltıraş, 60’ı aşkın yazar ve düşünür, 16 müzisyene açıktan referansta bulunur. Bununla beraber isimlerini anmadığı, sadece eserlerine atıfta bulunduğu, birçok estete de dolaylı atıflar yer almaktadır. *AGKM*’de zikrettiği gibi başta Fransız sanat temsilcileri olmak üzere birçok yabancı sanatkâr, estetik, şair ve yazar kendi sanatının yol göstericileri, kendisinin üslupta, sanat felsefesinde takip ettiği ustaları; kimilerini kendi dönemi içinde Türk milletinin ihtiyaç duyduğu sosyal, bireysel olguların taşıyıcı örnekleri; kimilerini de bireysel sempatik ve antipatik çıkarımlarının nesnesi olarak görmüştür (Üstünyer & Kamal, 2017, s. 766-777).

Yabancı şairlerin, yazarların, sanat ve estetik adamlarının Tanpınar tarafından algılanış biçim ve seviyelerinin ve bunların Tanpınar eserlerindeki konumlarının tespit edilebilmesi, Tanpınar eserlerinde olayları ve olguları bir üst estetik olay ve olgu aracılığıyla konumlar. Bu konumlanış çoğu zaman edebiyatın kendi nesnesi üzerinden olmayıp sanatın genel temsilcileri üzerinden örtük olarak yapılır. Bu da onun eserlerinin alımlanışı ve konumlanışı için donanımlı bir okuru gerektirir.

Tanpınar'daki bu "bizim" olanın evrensel estetik temsiller üzerinden ideal konuma taşınma arzusu onun sanatı ululama/sublime etme niyeti olarak görülmelidir. Elbette, Tanpınar bu ululamayı "bizden" olandan hareketle evrensel olana gitmeye çalışarak yapmaz. Aksine, o önce evrenseli keşfeder. Ardından keşfine koşut kendi mevcut değerlerinin keşfine, onun yeniden değerlendirilmesine koyulur. Daha sonra kendinde değerli olanı, yabancı eşdeğerler üzerinden yeni bir estetiksel ululamaya gider. Bunun için de adını *AGKM*'de andığı veya anmadığı sanat ve estetik adamlarının verimlerinden edindiği ve içselleştirdiklerini hareket noktası olarak kullanır. Bu verimler başta, mimari, resim, müzik olmak üzere sanatın geniş bir yelpazesini temsil ederler. *Huzur*'da batı klasikleri ile eski Türk musikisinin karşılaştırılması buna somut örnektir.

Tanpınar'ın eserlerinde yer verdiği, sempati ile antipati arasında salınan yabancıları dört düzlemde konumladığı dikkat çekmektedir: a) Tarihi süreçte karşı karşıya gelen Türk-yabancı (Alman, Rus, İngiliz, Amerikalı vb. b) düşman algısı, c) Yabancı sanat ve sanatkarların, Türk sanatkarları üzerindeki olumlu etkisi, d) Mütareke yıllarında göç ve koruma maksatlı Türkiye'de bulunan yabancıların Türkiye'nin sosyal ve kültürel hayatı üzerinde bıraktıkları olumlu (Üstünyer & Kamal, 2017) ve olumsuz etkiler sonucu ortaya çıkan değişimler.

Mevcut tezin ana eksenini üçüncü şıkta belirtilen yabancı sanat adamlarının ve estetikçilerin, etnik temsilci olarak yabancıların estet, şair, yazar, edebiyat tarihçisi Tanpınar'ın ben-idrakinin inşası üzerindeki olumlu ve olumsuz etkisinin tespiti oluşturmaktadır. Buradan ilerleyerek çalışmada Tanpınar'ın romanlarında işlenen yabancı olgusu art süremlili ve eşsüremlili yaklaşımla tespit edilmeye çalışılmıştır. Zira, eşsüremlili yaklaşım, "nesnenin" benzerleri ile analogjisini ve karşıtlığını serimlerken; artsüremlili yaklaşım nesnenin kendi tarihi içindeki değişimini, semantik katılım ve çıkarımlarını ortaya koyar. Bu Tanpınar'da, bir nevi, *öteki* üzerinden kendi olanın semantik evrenine, onun görünür kılınmasını da karşımıza çıkaracaktır.

Ben-idraki dolayımında Tanpınar estetiğini oluşturan en başat bileşenler kuşkusuz onun Doğu-Batı olgularını düalist konumlayışında aranmalıdır. Bu iki olgu onun hem ontolojik ve epistemolojik birikimini; hem de sanat ve estetik anlayışını şekillendiren asal bileşenlerdir.

Tanpınar, içine doğduğu imparatorluk coğrafyasının çoğulcu yapısından terkipçi düşüncüyü, cumhuriyet döneminin ilk yıllarında cezrî Batıcılığı, yaşamının tam ikinci yarısından itibaren de kendi doğulu derinine avdet ettiği söylenebilir. O, yaşamının ikinci yarısının ilk yıllarına kadar bir taraftan bu iki düşünce coğrafyasının verimlerini kıyaslayarak terkiбі yeni bir estetik erişimi üretecek kendi ben-idrakini inşa ederken, diğer taraftan ben idrakinin sanattaki yansımaları ile de okura gerçeğe, güzele, sanata dair yeni yeni farkındalıklar, erişimler kazandırma uğraşı vermiştir. Bunu öteki üzerinden yapmaya çalıştığı durumlar sıklıkla görülmektedir.

Araştırmanın Problemi

20. yüzyıl Türk edebiyatında edebiyat tarihçisi, yazar, şair, denemeci, estet olarak önemli bir konuma sahip Ahmet Hamdi Tanpınar, 21. yüzyılın ilk on beş yılında hakkında en fazla araştırma yapılan, kitaplar ve makaleler yazılan isim olmuştur. Edebiyat, psikoloji, sosyoloji, felsefe ve diğer birçok bilim dalından araştırmacı bu dönemde Tanpınar yapıtları üzerine farklı türlerde eserler verdiler. Söz konusu çalışmalar arasında onun *AGKM*'de isimlerini andığı veya anmayıp diğer eserlerinde isimlerine doğrudan atıflar yaptığı yabancıların Tanpınar'ın ben-idraki bileşenleri ve ben-idrakinin antitezinin oluşumundaki, ontolojik ve estetik düzlemde, etkileri üzerinde duran bağımsız bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bizler bu çalışmada; "Ontolojik ve estetik düzlemden hareketle Tanpınar'ın ben-idrakinin bileşenlerinin veya ben-idrakinin antitezlerinin oluşmasında yabancıların rolü nedir?" olgusu sorunsallaştırılmıştır.

Yukarıdaki başat sorunsalın tümel bir bağlama oturabilmesi için aşağıdaki soruların da tamamlayıcı işlevi olacağından dolayı onlara da cevaplar aranmıştır:

1. Batı düşüncesinde ben-idrakinin bileşenleri nelerdir?
2. Doğu düşüncesindeki ben-idrak bileşenleri nelerdir?
3. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ben-idrakini oluşturan ontolojik bileşenler nelerdir?
4. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ben-idrakini oluşturan estetik bileşenler nelerdir?
5. Tanpınar'ın idrakini oluşturan ontolojik ve estetik bileşenlerin hangileri üzerinde yabancıların etkisi söz konusudur?
6. Tanpınar'ın idrakinin antitezi olarak ortaya çıkan yabancıların ontolojik ve estetik kategorileri nedir?

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserlerinde değindiği, işlediği yabancıların onun ben-idrakinin oluşumunda (epistemolojik ve ontolojik dizgeleri takiben), olumlu/olumsuz oynadıkları rol ve bunların Tanpınar tarafından nasıl ve hangi düzeyde alımlandıklarını tespit etmektedir. Bu tespit, Tanpınar'ın estetik ve sanat düşüncesinin modern mi (*yabancılaşma*, *reddiyeci* vd. dolayısıyla), klasik/yansıtmacı mı (kendini içereneye sahip çıkma, *dil* vd. özelinde Yahya Kemal dolayısıyla) olduğuna dair edebiyat eleştirmenleri tarafından yürütülen tartışmalara ışık tutmayı da dolaylı olarak amaçlamaktadır.

Araştırmanın Varsayımları

Ahmet Hamdi Tanpınar günlüklerinde, mektuplarında ve makalelerinde çok sayıda yabancı muharrir, düşünür, ressam, müzisyenden söz etmektedir. Bu sanat adamlarının bazıları Tanpınar'ın itirafıyla onun estetiğinin oluşmasında birincil etkiye sahipken, bazıları da Tanpınar muhayyilesinde ince çağrışım kanalları olarak anımsatıcı işlevi görmektedirler.

Tanpınar, Batılı sanat adamlarının eserlerinden öğrendiklerini, Cumhuriyet dönemi yazarlarından çoğunluğun yaptığından farklı olarak değerlendirir. Cumhuriyet dönemi ve Tanpınar'ın çağdaşlarından kimi sanatkarlar yabancı sanat adamlarından esinlendiklerini (bunun hep olumlu olduğu söylenemez) Türk okuruna mimetik olarak aktarmışlardır. Oysa Tanpınar, başta güzel olmak üzere yabancıların diğer soyut erişimlerini eserlerinde bütüncül olarak yansıtmak, taklit yerine Türk okuru adına kendi kültürel konteksti içinde yorumlayıp, kendi idrak, estetik haddesinden süzüp esinlendikleri üzerinden kendi değerlerini inkişaf ettirmeye çalıştığı ileri sürülebilir. Zira, devamiyetin sağlanması için öz ve öze dönük yaşamının esas olduğuna inanmış ve okuyucusunu da bu fikre inandırmaya çalışmıştır.

Bu erişimlerin arkasındaki sanat adamlarının isimlerini kimi zaman açıktan (*AGKM*'takiler gibi), kimi zaman da yabancı sanat adamları ile özdeşleşen konuları eserlerinde işleyiş şekilleri (Dostoyevski'nin Raskalnikov'u ve Suat benzerliği) ile anımsatır. Tanpınar'ın eserlerinde ismen veya etkileriyle anımsattığı yabancı sanat adamları sadece yazar ve şairler değildir, bunlar sanat sahasının yetkin isimleridir. Tanpınar'ın bir estet olması bunun bir gerekliliği olarak düşünülebilir. Avrupa seyahatleri sırasında edinmiş olduğu tecrübelerle, edebiyat sanatının sadece yazmaktan ibaret olmadığını, edebiyatın ruh kadar göze de hitap ettiğinden dolayı üslup kadar resim, musiki, heykel ve mimarinin de edebiyat eserini besleyecek unsurlar olduğuna dikkat çekmesi önemlidir. Estetik kimliğinin, sanatsal ben idrakinin inşasındaki bu disiplinlerarasılığın en görünür kılındığı alan onun romanlarındaki kısmi ve örtük parodiler olduğu söylenebilir.

Araştırmanın Yeniliği

Çalışmanın yeniliğini; Tanpınar'ın romanlarındaki yabancıların idrak inşa süreçlerinde konumlanması ve alımlanışı oluşturmaktadır. Bu çalışmada, ben idrak bileşenleri hem doğu hem de batılı bilim adamlarının çıkarımlarından hareketle Tanpınar özelinde ilk kez çerçevelenmiştir. Tanpınar'ın idrak bileşenleri "mekân-insan-tabiat-Tanrı" olgularının kendi arasındaki ilişkiler prizmasından kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu başat idrak inşacısı bileşenlere rüya, ölüm, musiki, resim vd. soyut alt bileşenler de dahil edilmiştir. Tespit edilen asal ve ikincil idrak

inşacılarının Tanpınar muhayyilesindeki yerlerinin belirlenmesinde ve bunların estetik bir verime dönüşmesinde yabancıların rolü bilimsel bir çalışmaya ilk kez konu olmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Wellek ve Warren *Edebiyat Teorisi* (Wellek & Warren, 2013) adlı eserlerinde modern edebiyat sahasında yapılan çalışmalarda kullanılan iki metottan söz ederler. Bu metotlardan birisi edebi tenkit ve metin incelemesi yöntemidir. Önal (1999)'a göre edebi tenkit, edebiyat sahasında yapılan araştırmalarda kısmen sezgi ve yorumun, hatta zevk ve tercihin yönlendirdiği, akımların ve teâmüllerin etkilediği yöntemlerin yanında araştırma metotlarının da uygulanmasına ihtiyaç duyan (s. 140); metin tahlili ise edebi tenkit gibi devir, tür vb. olguları içinde bulundursa da kendine has inceleme metotlarıyla edebiyat sahası araştırmalarına yön veren yöntemdir. Metin tahlili, sanat eserinin özel durumunu göz önünde bulundurarak, parça bütün ilişkisi, anlam ve çağrışım dokusuyla ve estetik bütünlüğü tek bir “obje” olarak bütüncül inceleme türüdür (s.141). “Bir edebi eserde neye bakıyorsak onu göreceğimiz için; amaç, fonksiyon gibi faktörler, bakış açımızı oluşturabilir ve baktığımız noktada tahlili yönlendirebileceğinden” (Önal, 1999, s. 161), estetik bütünlük taşıyan yapıların incelenmesinde birden fazla yöntem de kullanılabilir. Haliyle, çalışmada yazarın gerçek hayatla eserlerine yansıttığı objeler ve düşüncelerini tanımlamak amaçlı kısmen yansıtma teorisi (Sazyek, 2013, s. 317-323), Tanpınar'ın içinde yaşadığı şatlardan doğan algı ve fikirlerini eserlerine yansıtmasının saptanması için görecelik (rölativizm) teorisi, yazar ve edebi eserin içinde bulunduğu sosyal hayatın yansımaların izlerini bulmak amacıyla sosyolojik metot, eserin sanatçının bilinçaltından doğan bir gerçek olması sebebiyle psikanaliz kuramı (Cebeci, 2004) ve son olarak her edebi eser ve yaratıcısının başka edebiyat ve edebiyatçılardan etkilenebileceği varsayımını nazara alarak metinlerarasılık (Aktulum, 2007) kullanılmıştır.

Araştırmanın Pratik Önemi

Tanpınar'ın, kendi estetik idrakini inşa ederken yabancıardan hangi istikamette ve düzeyde istifade ettiği ve onları hangi düzlemde olumsuzlayarak kendi ben idrak bileşenlerini onların olumsuz konumları üzerinden tahkim ettiğinin tespit edilmesi, onun, öteden beri tartışılmalı, kimi zaman doğulu kimi zaman da batılı; kimi zaman yerel/bizden kimi zaman evrensel/onlardan/öteki olarak arafta konumlanmasına sebep olan, lakin geniş bir estetik evrene tekabül ettiği şüphe götürmez ben-idraki bileşenlerinin dolayısıyla da estetik kimliğinin bileşenlerinin tespitini kolaylaştıracaktır.

Tespit edilen ontolojik ve estetik bileşenlerin bulgularından hareketle adı geçen yabancı şair ve yazarların eserlerindeki bazı olguların ontolojik konumlanışları ve estetik alımlanışları ile

Tanpınar eserlerindeki kimi olguların ontolojik konumlanışları ve estetik alımlanışlarının metinlerarasılık düzlemi ve seviyesi daha somut tespit edilebilecektir.

Araştırmanın Teorik Önemi

Tanpınar romanlarındaki yabancıların Tanpınar'ın ben-idrakinin inşası üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerinin yönü ve boyutunun tespiti adına onun romanlarında doğrudan veya dolaylı olarak yabancılar yapılan atıflara ve bu yönde çağrışım yapan söylem şekillerine Edebi Tenkit, Metin Tahlili, Sosyolojik Metot, Psikanalitik Metot vd. çoklu metot ve yöntemlerinin ilk kez kullanılması çalışmanın teorik önemini oluşturmaktadır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmanın kapsamını, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şiir, deneme, roman, öykü ve bilimsel türdeki yapıtlarında onun isimlerini vererek onlara olumlu ve olumsuz atıflarda bulunduğu yabancıların onun ben-idrakinin oluşumundaki istikamet ve düzeylerini tespit etmek oluşturmaktadır. Kuşkusuz, bir yazarın, bilim adamının ben-idrakini oluşturan olumlu ve olumsuz bileşenler onun eserlerinde yer verdiği sadece yabancılar incelenerek kuşatıcı bir şekilde tespit edilemez. Bunun tespiti için, kimi edebiyat teorisyenlerinin öngördüğü gibi, çalışmaya doğulan sosyoloji (ve dahi coğrafya!), muhatap olunan çok katmanlı psikolojiler gibi multidisipliner alanların araştırmaya dahil edilmesi gerekmektedir. Söz konusu bileşenlerin araştırılmaya dahil edilmesi çalışmaya tahsis edilen zamanı ve çalışmadan beklenen hacmi aşacağı için çalışma sadece Tanpınar'ın nesirlerindeki yabancılarla sınırlandırılmıştır.

1. BÖLÜM. LİTERATÜR TARAMASI: BEN-İDRAKİNİN BİLEŞENLERİ

Tanpınar, modern Türk edebiyatçıları arasında eserlerine en çok müracat edilen ve son dönemlerde eserleri üzerine en çok akademik yayın yapılan Türk edebiyatçısı, edebiyat tarihçisi, romancı ve şairdir. Besim Dellaloğlu'nun ifadesine göre 2013-2016 yılları arasında Tanpınar eserleri üzerine 20'den fazla akademik çalışma yapılmıştır (Dellaloğlu, 2018).

Türk okuru ve akademik çevrelerde Tanpınar eserlerine karşı bu ilgi modern Türk okurun/akademiyasının Tanpınar'ın geçtiği kimi düşünce süreçlerinden geçmeye ve onun sorunsallaştırdığı bazı meselerle karşı karşıya gelmeye başladığı olasılığı akla getirmektedir.

Tanpınar, 20. yüzyılın son çeyreği ile 21. yüzyılın ilk yıllarında Türkiye'deki hem Batı taraftarı hem de Gelenekçi düşünce çevrelerinin kendisinde sorularının cevaplarını, estetik duyarlılıklarının karşılıklarını bulduğu bir isimdir. Hem Batılı hem de gelenekçi, Doğu referanslı,

düşünce çevrelerinin Tanpınar'da kendi sorularına, duyarlılıklarına çözümler bulmaları, Tanpınar'ın hem düşünce hayatında, hem de sanat hayatında Batılı ile Doğulu sanat ve düşünce yapılarını referans alarak bunların sentezinden Türk okuruna kuşatıcı bir ben-idraki sunabilmesi ile de ilgilidir. Zira, bu olgu 21. yy.'ın başlarında Türkiye'de akademisyen kökenli siyasetçiler tarafından Türk okuruna medeniyet ufku olarak sunulmuştur. Zamanın Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Prof. Dr. Mustafa İsen, Türklerin medeniyet hayallerine ulaşmasında modern yazarlardan iki ismi, Tanpınar ve Yahya Kemal'i, referans isimler olarak anmıştır.

Yahya Kemal kendi Doğulu değerlerinin ideal ufkunu Batı'da edindikleri düzleminde Türkiye odaklı yeniden üretmişken; Tanpınar, *Edebiyat Dersleri* adlı çalışmasında hocası Yahya Kemal'den öğrendiğini söylediği “Neyim ve Neyiz?” (Tanpınar, 2013c), sorularının cevabını romanlarında (şiiirde bu mümkün değildir, zira ona göre şiiir hükmünü Yahya Kemal ile vermiştir) daha geniş perspektifte işlemiş ve Türk okuruna kendi malzemesinin üzerine, geleneğe oturan, yeni, ihtiyaç gideren ben-idraki ufku sunmuştur.

Tanpınar'ın kendi romanlarında sorunsallaştırdığı “Neyim ve Neyiz?” temalarının yanıtları kendi ben-idrakinin türevleri olarak da okunabilir. Husserl, ben-idrakini (selbstverstandnis) hayatın içindeki tecrübelerimiz olarak nitelendirirken (akt. Davutoğlu: Husserl, 1954, s. 275-280); Mardin ben-idrakini kültürün kişilik yaratıcı katında yeni bir anlam yaratma olarak tanımlar (Mardin, 1995, s. 27). Davutoğlu'na göre ise ben-idraki bir bireyin varlık sorunsalını anlamlı bir çerçeveye oturtan dünya görüşüdür (Davutoğlu, 1997, s. 10). Haliyle öncelikle Tanpınar'ın ben-idrakinin üzerine oturduğu Batılı ve Doğulu idrak bileşenlerinin tespiti ve bunların Tanpınar tarafından alınılanıp nasıl sentezlendiği önem arz etmektedir.

Davutoğlu'nun “Medeniyetlerin Ben İdraki” adlı makalesinde de belirttiği gibi medeniyetlerin ben-idrakleri medeniyetlerin kurucu öznelilerinin temel ontolojik olgularla kurdukları epistemolojik ilişkide aranmalıdır. Bu ontolojik olgular; İnsan, mekân, zaman, Tanrı-insan ilişkisi, Tanrı'dır (Davutoğlu, 1997, s. 1-53).

Doğu ve Batı Ben-İdraki Bileşenleri

Bu bölümün amacı; Tanpınar'ın estetik ve ontolojik ben-idraki bileşenlerini tespit etmeden önce, içinde doğup büyüdüğü Müslüman/Doğu kültürünün ve hayranı olduğu, estetiğinin inkişafında öncülük eden yabancı muharrirlerin Batılı olması hasebiyle Batı kültüründen doğan idrak bileşenlerinin incelenmesi idi. Bu bölümde, Batılı ve Doğulu bireyin ben-idrak bileşenlerini

oluşturan ontolojik varlıklar incelenmiştir. Tanrı, tabiat, mekân, zaman olarak çerçevelenen bu varlıklarla insan öznesinin kurmuş olduğu epistemolojik ilişkiler araştırılmıştır.

Ben-idrakinin ontolojik bileşenlerinden Tanrı, Tanrı-insan, talih vd. olguların Doğu ve Batı düşüncesindeki konumlanışları Tanpınar özelinde tekrar konumlanmıştır. Batı düşüncesinde insan, talihine hükmedebilen ve yer yer Tanrıdan daha üstün görülürken; Doğu düşüncesinde Tanrının yansıtıcısı olarak alımlandığı somutlaştırılmıştır. İdrak bileşeni olarak mekânın Doğu ve Batı düşüncesinde görece benzerlikler gösterdikleri saptanmıştır. Mekânın insan üzerindeki etkisiyle sanata yansımaları tespit edilmiştir. Etkeni insan olan mekânın sosyal ve psikolojik olarak kültürün oluşumunda etkili olduğu saptanmıştır. Mekânın hem Doğu hem Batı idrakinde sanatı besleyen, var olmasını sağlayan temel etken olduğu görülmüştür. İdrak bileşeni olarak zamanın her iki düşünce geleneğinde an'dan ibaret olduğu görülmüştür. Yaşanan anın gerisinde kalan zaman dilimi mazi, yaşanacak olanı ise hâl olarak belirtilmiştir.

2. BÖLÜM. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: AHMET HAMDİ TANPINAR'DA BEN İDRAKİ BİLEŞENLERİ

Tanpınar, ben-idrakini inşa ederken ontolojik olgulara hem doğulu hem de batılı perspektiften değişik yaklaşımlar önermiştir. Bunun yanı sıra kendinden önce Türk edebiyatı temsilcilerinde görülmeyen bir olguyu da Türk edebiyatında ilk kez deneyimlemiştir. Bu deneyim onun “şeylerle” kurduğu tanım odaklı estetik ilişkidir. Bu tanımlamaların sıklık frekansları onun ben-idrakinde öne çıkan ve onun kalemiyle estetize edilen şeylerin hem tespit edilmesini hem de daha görünür kılınmasını getirmiştir. Haliyle, onun ben-idrakini inşa eden ontolojik olguların yanında Tanpınar tarafından estetize dilmek koşuluyla özne seviyesine yaklaştırılmış “şeylerin” tespiti, onun bu “şeylerle kurduğu” tanımsal ilişkide ne kadar özgün, destekli veya metinler arası olduğunu anlamlandırmak için önem arz etmektedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Ben-İdraki Bileşenleri

Bu bölümde Tanpınar'ın eserlerinde tekrar sıklığına göre ben-idraki bileşenlerinden ontolojik olgular ve estetize edilerek neredeyse bir özne seviyesi kazandırılmaya çalışılan “şeyler” tespit edilmiştir. Tespit edilen ben-idraki bileşenler ontolojik ve estetik olarak iki kategoride ele alınmıştır. Ortaya çıkan ben idrak bileşenleri Doğu ve Batı ben-idraki bileşenleri temel alınarak incelenmiş ve yorumlanmıştır.

Bölümün amacı insan, yazar Tanpınar'ın hayat karşısındaki konumlanışında ontolojik olgular karşısındaki “ben” konumlanışı ile, buna ilave olarak şeyleri estetize etmede nasıl bir tanımlama ve tasvir dili kullandığı ve ortaya çıkan tanımların kendi ben-idrakine nasıl mal ettiğinin ortaya çıkarılmasıdır.

Bölümün bulguları olarak, Tanpınar kendi ben-idrakini inşa ederken ontolojik olguları kendi nazarından yeniden tanımlayarak, eleştirel düşünceden geçirerek bunlara bir bakış açısı getirmiştir. Ardından şeylerle tanımlar ve tasvirler aracılığıyla kurduğu estetikleştirmeyi, yeni bakış açısını kendisine mal ederek bunları eserlerindeki karakterlere yeniden söyletmiştir.

Haliyle, Tanpınar'ın ben-idrakinin düşünsel temelini oluşturan ontolojik bileşenler, kısmî olarak nakli düşünceleri görünür kılsa da çoğunluğu itibarıyla özgün düşünce ürünü çıkarımlardan oluşmaktadır. Diğer taraftan onun, ben-idrakinin estetik tarafını inşaada müracaat ettiği şeylerle kurduğu tanımsal, tasviri ilişkiler de birkaç batılı ressam ve müzisyene dayandırılanlar hariç tutulacak olursa özgünlüklerini hala koruyan “ruhlu” kişileştirmeler ve söylemlerdir.

3. BÖLÜM. YÖNTEM: AHMET HAMDİ TANPINAR'DA İDRAK BİLEŞENLERİ OLARAK YABANCILAR

Araştırmanın Yöntemi

Metin merkezli yazarın “ben” idraki okuması yapmayı hedefleyen araştırmacı/ lar “roman metninin tasarlanmış, bilinçli yapıları altında istemsiz olarak yerleştiği varsayılan *düşünce çağrışımlarını, bilinçaltı içtepilerini* araştırma yoluna gidebilir. Bir bakıma metindeki bilinçli dil ile bilinçaltı dilinin bir bireşimidir inceleme konusu yapılan (Rifat, 2007, s. 35).” Çalışmamızda Ahmet Hamdi Tanpınar'ın psikanaliz ve metin incelemesi yöntemi ile yazarın yapıtlarında ortaya koyduğu bilinçli uslubu ile bilinçsiz uslubu kıyaslanarak yazarın “ben” idraki bileşenleri saptanmıştır. Tanpınar'ın yaratmış olduğu karakterlerinin yaşam öyküsünden yazarın yaşamöyküsü arasındaki benzerlikler ve farklılıklar saptanarak yazarın ben'lik okumaları yapılmıştır. Hilmi Yavuz, *Okuma Biçimleri* başlıklı çalışmasında “psikanalitik okumanın yorum ve aktarıma” dayandığına dikkat çekmiştir. “Edebiyat yapıtı da rüya metni gibi, üretildiği süreçleri açıklayacak biçimde analiz edilebilir ve ayrıştırılabilir (Yavuz, 2012, s. 41).” Tanpınar'ın romanlarında ele aldığı olumlu ve olumsuz bileşen olarak yabancılar sadece yazarın kurmaca beninden yola çıkarak değil onun günlük ve mektupları gibi ferdi yaşamını yansıtan kaynaklardan gerçek ben'i ile karşılaştırılarak okunmaya çalışılmıştır. “İlk defa sanat ve nervoz ilişkisi içinde

psikanaliz sistemi edebiyata akran Freud'a göre biyografik bir yaklaşım olarak kabul gören bu metod, metinden hareket etmekle birlikte, eser içinde daha çok sanatkarın bilinçaltına ve rüyalarına ulaşacak objeleri değerlendirir. Böylece edebi metin, bir sanat eseri olmakla birlikte, bir psikoloji laboratuvarı hâline girer (Önal, Edebiyat Sanatı, 2015, s. 359-360).” Psikanalitik inceleme kapsamında, Tanpınar’ın toplumsal kimliğiyle ortaya çıkan *özbilinci*, yaratma sürecinde ortaya koyduğu *romancı bilincaltı* ve metin kapsamında (anlatıcı ve karakterlerin) ortaya çıkan bilinçaltı malzemelerinin toplamından Tanpınar’ın ben’i ve ben-idraki bileşenleri belirlenerek yorumlanmaya çalışılmıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar’da İdrak Bileşenleri Olarak Yabancılar

Bu bölümde Tanpınar’ın eserlerinde tekrar sıklığına göre ben-idraki ve antitezi olarak yabancı bileşenlerini oluşturan yabancılar (halklar, sanatlar, sanatkârlar, vb.)’dir. Tespit edilen yabancılar ontolojik ve estetik olarak iki kategoride ele alınmıştır. Ortaya çıkan ben idraki yabancı bileşenleri olumlu ve olumsuz olmak üzere estetik ve ontolojik tanımlarla yorumlanmıştır.

Bölümün amacı estetik ve gerçek ortamda Tanpınar’ın tanıdığı yabancılarla kurduğu ilişki düzeyinin saptanması ve yabancı (olgu)ların Tanpınar’da konumlanışını tespit etmektir. Bölümün bulguları olarak, Tanpınar’ın kendi ben-idrakini inşa ederken ontolojik ve estetik olarak yabancı sanatkârlar ve sanatlardan etkilendiği ortaya çıkmıştır. Tanpınar’daki bu etkileşimin yabancılaşmadan ziyade sanatını icra ederken üretme, inkişaf ettirme gibi hususlarda yabancılarından olumlu anlamda tesirlendiği gerçeği ortaya çıkmıştır.

Tanpınar sanat, kültür, sosyal hayat, ekonomik yaşam vb. alanlarda yabancılar üzerinden kıyaslamalar yaparak dönüşüm ve gelişim sağlanacağı üzerinde durmuştur. Onu diğer dönemdaşlarından ayıran esas da bu düşüncesi idi. Tanpınar Batı’yı taklitten ziyade ondaki güzel ve estetik olanı örnek alarak yeniyi inşa etmeli, yeniyi inşa ederken eski, “bizim olan”a bağlı kalınmalıydı. Tanpınar’da yabancılar ontolojik ve estetik alanda olumlu ve olumsuz idrak bileşeni olarak konumlanmıştır. Onun estetik anlamda ululadığı yabancı sanat ve sanatkarlardır. Olumsuz olarak ise yaşanan savaşlar, göçler ve tahrip olan kültür ve insanlık üzerinde güç denemesi yapan, yabancı siyasal düşünce ve güçlerdir.

4. BÖLÜM. BULGULAR VE YORUM

Bulgular

- Yabancı sanat adamlarının, edebiyatçıların Tanpınar tarafından alımlanışı onun kendi değerlerine karşı tutumunda, modern edebiyatın ayırıcı özelliği olan, yabancılaşmaya yol açmamıştır. Aksine, yabancılar olgusu onda, ‘öteki’ üzerinden, kendini bulma, tanımlama, en nihayetinde dönüştürme aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Tanpınar’da ben-idraki bileşenin ontolojik esaslarından olan zaman olgusu Batı ontolojisindeki zaman olgusundan beslenmiştir. Tanpınar’daki “yekpare” zaman algısı Bergson düşüncesindeki “süre” anlayışından ileri gelmektedir.
- Tanpınar’ın deniz ve taka metaforlarının Bergson’un geçmiş ve gelecek zamandan ziyade içinde bulunduğumuz an, “süre” anlayışından beslendikleri düşünülebilir. Zira, deniz metaforu nazara sığmaması itibariyle sonsuzluğun imgesidir. İçinde bulunulan zaman da deniz imgesi gibi geçmiş ve gelecek sınırlaması yapılamayan andan ibaret olduğu saptanmıştır.
- İnsanın-insandan, onun talihinden mesul olduğunu savunur Tanpınar. Bu noktada Tanpınar, M. F. Dostoyevski’nin insanın insandan sorumlu olduğu, en büyük sorumluluğun ise ben’in üzerinde olduğu görüşünün izini sürdüğü anlaşılmaktadır.
- Medeniyetlerin devamı için aslında insan ecdadını tekrar eder. Onlar gibi yaşar onlar gibi düşünür. Valéry bir insanın cemiyetin ve hayatın ona verdiği imkanların dışına çıkamadığını söyler; insan şartlarının mağdurudur olarak niteler. Oysaki Tanpınar, ustası P. Valéry’nin aksine, insanın hayatını iradesiyle değiştirebileceğini, taşlaşmış kalıplarından bu şekilde kurtulabileceği görüşünde olmuştur. Tanpınar’daki bu düşünce Satre düşüncesiyle örtüşdüğü tespit edilmiştir.
- Tanpınar insana güvenmemekle beraber ondan ümidini kesmez. İnsanın, kurulmuş bir makine gibi bağları kesilince tanınmayacak derecede değiştiğini belirtirken Dostoyevski’nin Tanrı ile bağı olmayan insana her şeyin mübah olduğu düşüncesini biraz daha daraltarak dile getirdiği söylenebilir.
- Tanpınar’a göre, medenî insan, işlerini başkasına gördüren insandır Tanpınar’ın insana ilişkin bu düşüncesi Nietzsche’nin kategorize ettiği üçüncü tip “üst insan” modelinden beklenen özelliklerle örtüşmektedir. Özellikle SD’de Sabiha karakteri ve etrafındakiler Nietzsche felsefesindeki sürü ve üst insan katagorisinin yansımalarını taşıdığı tespit edilmiştir.
- Tanpınar *AGKM*’de de üzerinde durduğu “rüya” olgusu onun ben-idrak bileşenin, poetikasının temel kavramlarından birisi olduğu tespit edilmiştir. Neredeyse bütün eserlerinin

kaynağında rüya olgusu görülmüştür. Tanpınar estetiğinde rüya, söylemek istediklerini, yaşanmasını arzu ettiği olguları sadece uyku halinde görülen rüyalarlardan ziyade uyanık halde, şuurlu çalışma fikirleri etrafında toplandığı kanısında olduğu saptanmıştır.

- Tanpınar düşüncesinde, hayatın içindeki “yaratma” sürecinde ölümün sıklıkla hatırlanması Kierkegaard ve Heidegger’deki ölüm düşüncesi ile kısmî koşutlukları içerdiği çıkarımlanmıştır. Zira, S. Kierkegaard ve M. Heidegger felsefesinde ölüm, yaşamın kendisi olarak nitelendirilmektedir. İnsan, onu bir başka yerde değil yaşamın içinde araması yönünde şekillendiği görülmüştür.
- Tanpınar, ölüm ve zaman kavramları arasında doğru orantılı bir ilişki kuduğu tespit edilmiştir. Tanpınar’daki bu düşünce Emmanuel Levinas ölüm ve zaman ilişkisi düzleminde örtüştüğü görülmüştür.
- Tanpınar, özel notlarında kendi kültür miraslarını tanımada ve sahiplenmede Batı sanat eserlerinin üzerindeki etkisine yer verdiği saptanmıştır. Batı musikisine göstermiş olduğu ilgiyi eserlerden çok eserlerin yaratıcılarından kaynaklanan bir ilgi olduğu anlaşılmıştır.
- Tanpınar’ın resim sanatına karşı ilgisinin salt bir ilgi olmadığı tespit edilmiştir. Onun aynı zamanda resimden anlayan ve eleştirebilen bir estet olduğu anlaşılmıştır. Tanpınar’da resim sanatına karşı ilgi onu Batılı resamlara yaklaştırmıştır. Tanpınar’ın aldığı notlardan ve romanlarında yer verdiği yabancı ressamın eserleri üzerine yapmış olduğu olumlu ve olumsuz eleştirilerin mevcut olduğu saptanmıştır;
  - Gromire ve Walch’ın mor ve kırmızıları arasındaki ilişki ve fark üzerinde durmuştur.
  - Picasso’yu “insanı ve insana ait olan şeyleri insanın dışında araması”ndan dolayı eleştirmiştir. Picasso’nun “Çıkrıklı Kadın” tablosunu resimden daha çok halk komedisine benzetmiştir.
  - Charles Lapicque’ye Avrupa’da gezdiği müzelerde tanıdığı ve olumsuz eleştirdiği resamlardan biri olduğu tespit edilmiştir.
  - Tanpınar’ın beğendiği Batılı ressamın başında Leonardo da Vinci, Rembrandt Harmenszoon van Rijn, Antoine Watteau gibi asrını aşmış, sanatı hala yaşatmakta olanlar geldiği görülmüştür.
  - AK’de kadın karakterinin Andrienne’nin, Albert Dubout’un karikatürlerindeki kadın karakterlerle benzerlik taşıdığı görülmüştür.
  - AK’deki karakterlerinden Cahide’ye 17. yüzyıl İspanyol Katolik inancını eserlerinde canlandırmaya çalışan sanatçı Bartolomé Estenban Murillo tablosundan koparılmış azize veya melek edası verdiği tespit edilmiştir.

- *Huzur*'da Nuran karakterine yüklediği değerle onu Batılı sanatçıların resimlerinin seviyesine yükseltmiştir. Nuran'ın Renoir'la olan benzerliği, Venedik ressamlarının tabloları ile örtüşen benzerliği gibi. Tanpınar Nuran vasıtasıyla okuyucusunun dikkatini Pierre Aguste Renoir'ın "Kitap Okuyan Kadın" tablosu üzerine çekmeyi başarmıştır.
  - Tanpınar, Nuran'ı Mümtaz'ın gözünden tarif ederken onu bir müzenin duvarını süsleyen 15. asır Domenico Ghirlandaio'un tablosundaki kadın figürüne benzettiği görülmüştür.
  - Mümtaz'ın çocuk yaşta anneden ve babadan öksüz kalışını, 15. yüzyıl Fra Flippo Lippi "Güller İçinde Çocuk İsa" tabloları ile kurduğu benzerlik dikkatlerden kaçmamıştır.
  - Suat'ın ölümünden sonra Mümtaz'da yaşanan değişikliği Botticelli'nin meleklerine benzettiği tespit edilmiştir.
  - İnsanın talihi karşısındaki duruşunu Goya'nın çizdiği Prado'da sergilenen tablosuna atıfta bulunarak belirttiği saptanmıştır.
- Tanpınar'ın okumuş olduğu yabancı Valéry, Mallerme, Poe, Puşkin, Dostoyevski, vb. muharrirler ve eserlerinin ona zenginlik kazandırdığı saptanmıştır.
  - De Régnier, Hérédia, Verlaine, Baudelaire, S. Mallarmé, G. De Nerval Tanpınarın severek okuduğu, estetiğini temelendirirken faydalandığı yabancı yazarlar olduğu tespit edilmiştir.
  - Tanpınar'ın şiir ve nesrindeki Nerval etkisi bazı Tanpınar eleştirmenlerinde etkiden ziyade üslup ve yapı aktarımların atıfsız yapılmasına dair düşünceleri uyandırmıştır.
  - Tanpınar, Yahya Kemal'den sonra ilk büyük keşfinin Baudelaire olduğunu belirtmiştir. Onu garp musikisiyle tanıştıranın ve resim sanatına duyduğu ilginin başlangıç isminin Baudelaire olduğuna dikkat çekmiştir.
  - Anatole France'yi yolunu geciktirenlerden olarak görmüştür. Buna mukabil Goethe, Hoffmann, Dostoyevski ve bu üçünden sonra okuduğu Poe, onun için yol gösterici nitelikteki muharrirler olduğu saptanmıştır.
  - Tanpınar Balzac'ın romanlarından hareketle Paris'in değişen yüzünün izini sürülebileceğine inandığı saptanmıştır. *Beş Şehir*'i yazarken Tanpınar, Balzac'ın onda bıraktığı etkiyi okuyucusuna bırakmayı hedeflediği çıkarımlanmıştır.
  - Tanpınar, ona tesir eden yabancı edebiyatı sadece Fransız edebiyatı ile sınırlandıramayacağını, Rus edebiyatında da dünyaya mal olabilecek yazarların var olduğuna dikkat çekmiştir. Rus edebiyatçılarına gelince onlardan A. S. Puşkin, I. S. Turgenev, N. V. Gogol, F. M. Dostoyevski, L. N. Tolstoy, İ. Bunin gibi isimleri andığı tespit edilmiştir.

- Tanpınar üzerinde kimi Rus edebiyatçılarının dolaylı tesirleri onun eserlerindeki karakterlere de yansıdığı gözlemlenmiştir. Gogol'ün *Burun* öyküsü bunlardan birisidir. Kudret beyin burnu Gogol'ün burnunu hatırlatıcı niteliktedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

a. Sonuç

Tanpınar, edebiyatın yanı sıra müzikten, resimden, mimariden, heykelden anlayan güzel sanatları ile edebiyatı bir araya getirme, yorumlama çabası güden modern dönem yazarlarından birisidir. Tanpınar'ın hem çok yönlü olması hem yaşadığı dönem icabı ve ferdi düşünceleri vasıtasıyla Batı ve Doğu arasında derin kıyaslamaları olması hasebiyle tez çalışmasında, Tanpınar'ın ben-idraki bileşenleri Batı ve Doğu eksenli ele alınmıştır. Birinci bölümde Doğu ve Batı medeniyetlerinde ben idraki bileşenleri incelenmiş, ikinci bölümde ise Tanpınar'ın ben-idrakini oluşturan bileşenler saptanmış, Tanpınar'ın düşünce olarak Doğu mu Batı mı felsefesine yakınlık gösterdiği üzerinde durulmuştur.

Mekân, zaman, insan, Tanrı, talih gibi ben-idraki bileşenleri Doğu, Batı ve Tanpınar eksenli ele alınarak incelenmiştir. Mekân olgusu ile insan sıkı sıkıya iletişim içindedir. İster Doğu düşüncesinde ister Batı düşüncesinde olsun mekânın etkisi insandır. İnsan yaşadığı mekâna anlamlar yükleyerek onu ölümsüz kılmaya çalışmaktadır. Edebi yapıtların şekillenmesinde temel unsurlardan birisi olan mekân hem kültürel hem tarihsel değişimlerin de yansıtıcısı niteliğindedir. Tanpınar, bütün yapıtlarında özellikle romanlarında mekân tanımlarına bolca yer vermiştir. Tanpınar, iç ve dış mekanların tasviriyile kültürel, sosyal ve ekonomik açıdan değişime uğramış, değişmekte olan esaslara dikkat çekmeye çalışmıştır.

Tanpınar ferdi benliğin bilincine varılmasında ötekinin etkisi olduğu gibi, toplumsal kimliğin ve kültürel benliğin bilincine varılmasında da ötekinin etkisi olduğuna inandığı tespit edilmiştir. Tanpınar'ın, sanat, musiki, mimari gibi kültürel değerlerimizin farkına, yabancı karşıtlarıyla karşılaşması neticesinde vardığı saptanmıştır. Tanpınar'ın başkası "Batı" kaynaklı estetik olgularla tanışınca, bizi yansıtan, bizim ortaya koyduğumuz sanata karşı ilgi duymağa, sevmeye ve yaşatmaya başladığı gözlemlenmiştir. Tanpınar'a göre kıyas yapabilme, farkına varma devamiyet duygusunu geliştirmektedir. Tanpınar'ın bu düşüncesini hem bilimsel hem edebi yapıtlarına sık sık tekrarladığı görülmüştür.

Tez çalışmasının üçüncü bölümünde Tanpınar'da idrak bileşeni olarak yabancılar olumlu ve olumsuz bileşen olarak ele alınmıştır. Tanpınar'da yabancı olgusu ontolojik ve estetik olarak yorumlanmıştır.

Tanpınar'da yabancı idrak bileşenin dört ana eksen; sanat, kültür, estetik ve sosyal yaşam etrafında ele alınmıştır. Tanpınar günlük ve mektuplarında Avrupa seyahatleri sırasında karşılaştığı yabancılar ve sanat alanında (resim, musiki, edebiyat) tanıdığı muharrirlerle ilgili düşüncelerini yansıtmıştır. Bunun dışında Tanpınar edebi eserlerinde, onu estetik açıdan etkileyen sanatkarları sanatlarıyla beraber anmıştır.

Ontolojik ben-idraki bileşeni olarak yabancıları, yurt dışında ve Türkiye'de yaşayan yabancılar olarak iki kategoride ele alınmıştır. Tanpınar'ın, Millî Mücadele yıllarında özellikle savaş şartlarından kaçan Beyaz Rusların Türkiye'ye sığınması sonucunda sosyal hayatımızda oluşan değişikliklerde payları olduğuna değindiği saptanmıştır. Tanpınar'a göre bu yıllarda Türkiye'de bulunan yabancı ilticacılar geçim kaynaklı gerçekleştirdikleri işlerle hem sosyal ekonomik hayatımızda hem sanatsal kültürel hayatımızda değişikliklere önyak olmuşlardır. Tanpınar, özellikle Rus muhacirlerin İstanbul'a gelmesiyle sokak ve gece hayatının başladığına dikkat çekmiştir. Rus kadınlarının etkisiyle Türk kadınlarının sosyal yaşamlarını değiştirdiğine inandığı sonucuna ulaşmıştır.

Tanpınar'ın poetikası incelendiğinde onda ontolojik bileşen olarak yabancıların olumlu idrak bileşeni olarak ele alındığı görülmüştür. Tanpınar'da olumlu idrak bileşeni olarak yabancılar motivasyon aracı, değişim, kendi kültürüne dönme, iyiyi ve güzeli fark etme gibi anlamlar taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Tanpınar'da olumsuz idrak bileşeni olarak yabancılar ise savaş dönemi sosyal ve kültürel hayattaki değişimlere karşı mükavemetsizliğin temsilcisi olarak nitelendirilmiştir.

Tanpınar'ın olumlu estetik ben-idraki bileşeni olarak yabancılar özellikle Fransız muharrirlerin Tanpınar'ın poetikasının inkişafında tesiri olduğu saptanmıştır. Tanpınar'ın, tanıdığı Fransız yazar, ressam ve musikişinasların tesirinde kendi ben-idrakine vardığı görülmüştür. Tanpınar estetik anlamda olumsuz idrak bileşeni olarak yabancılar üzerindeki mülâhazası ise sanatsal değişime karşı mukavemet gösterilmemesidir. Tanpınar'a göre kültürel hayatın devamını sağlayacak esaslar edebiyat, musiki, mimari gibi sanatsal idrak bileşenleridir. Tanpınar modern dönemde milli edebiyattan bahsederken onun diğer edebiyatlardan kopuk düşünülmeceğinin farkında idi. Fakat bu etkilenmeyi en aza indirerek milli değerler çerçevesinde şekillendirilmesi gerekliliğini savunduğu tespit edilmiştir.

Tanpınar'ın zaman idraki oluşumunda Bergson'un, sosyal yaşam ve değişimde Rusların, estetik ve ontolojik değerlerin aktarımında sık sık benzerlikler kurduğu Rabbart, Goya vb. Batılı ressamın tabloları, ölüm, rüya gibi idrak bileşenlerinin esasında Mallermé, Valéry, Freud vd. Fransız mimarisi ve İtalyan ressamın tabloları ve her alanda karşılaştığı yabancıların onda bıraktığı tesir yabancılaşmadan daha ziyade öze dönüş olarak görülmüştür.

b. Öneriler

- Tanpınar edebi yapıtlarında var olan benliği ve düşlediği benliğini öteki karşıtıyla ele almıştır. İlerde yapılacak çalışmalarda benlik ve ötekilik taşıyan karakterler tezde ele aldığımız idrak bileşenleri üzerinden incelenebilir.
- Tanpınar'ın eserlerinde sık sık atıfta bulunduğu yabancı muharrirlerin yapıtları üzerinden metinlerarasılık düzlemde araştırmalar yapılabilir.
- Tanpınar'ın Günlüklerinde ele aldığı ressamın ve eserlerine resim idrak bileşeni altında yer verilmiştir. Fakat Tanpınar ile resim sanatı eleştirmenlerinin betimlemeleri karşılaştırılarak kapsamlı çalışmalar yapılabilir.
- Tanpınar'ın ele aldığı doğulu ve batılı yabancı milletlerin taşıyıcılarının semantik evreni ele alınarak incelenebilir
- Tanpınar'ın şiirlerinde de ben-idrak okumalarının izleri sürülebilir.
- Modern dönem Türk Edebiyatı yazarları ve eserleri üzerinden ben-idraki okumaları yapılabilir.
- Tanpınar'ın dönemdaşları ile karşılaştırmalar yapılarak ben-idrak bileşeni ve antitezi olarak yabancılar olgusu incelenebilir, benzerlik ve farklılıklar tespit edilebilir
- Tanpınar yapıtlarında değişim ve dönüşümün izleri sürülebilir.
- Tanpınar'ın günlük, makale ve mektuplarından faydalanılarak resim sanatı ve sanatçıların değişimleri ve gelişimleri izlenilebilir
- Avrupa müzelerinde karşılaştığı ve not aldığı isimsiz sanat numunelerinin sanatkarları tespit edilerek sanatına ne ölçüde katkı sağladıkları araştırılabilir.
- Parodik düzlemde Nerval'de rüya benzeşmelerinin izleri sürülerek metinlerarasılık düzlemde okumalar yapılabilir.
- Yazma ve yaratma konusunda benzer yanları olan Kafka, Nerval ve Dostoyevski gibi yazarların yapıtları ile ortak ben-idrak okumaları yapılabilir.

- Tanpınar, ben'in karşısında duran "öteki"ne her zaman olumsuzluk yüklemeyiz. Onda "öteki" kavramının zaman ve şartlara göre olumlu bileşen olarak da şekil aldığı saptanmıştır. Suat, Halit Ayarcı, Muhtar, Molla Bey gibi karakterlerin olumlu ve olumsuz yanları karşılaştırılarak kapsamlı çalışmalar yapılabilir.

Yayın Listesi

Konferanslar

Kamal, Aysel (2016). The Comparison of Rasim Özdenören's Story "Kuyu" (Well) Translated into Azerbaijan Turkish to Source Text in Turkey Turkish in Terms of Linguistic Perspective, *1th International Conference on History, Art, Literature and Culture in Black Sea Region and South Caucasus*, p. 61-69. 20 September 2016, Tbilisi / Georgia

Makaleler

Kamal, Aysel (2017). The Relation between the Self (Mümtaz) and the "Other" (Suat) in Ahmet Hamdi Tanpınar's A Mind at Peace (Huzur), *IBSU Journal in Humanities*, Volume:6, Issue:2, December 2017, p: 31-35

Üstünyer, İlyas, Kamal, Aysel (2017). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde Rus Olgusunun Anlam Evreni, *The Journal of Academic Social Science*, Year: 5, Issue: 63, December 2017, p. 766-777

Kamal, Aysel, Atış, Sinem (2017). Comparative Analysis of Ahmet Hamdi Tanpınar's Travels to European Countries, *European Journal of Multidisciplinary Studies*, p. 78-84, Vol.5, Nr.1